

ROBERT QREYVS YARADICILIĞINDA YUNAN MİFLƏRİNİN ƏKS ŞƏRH PROSESİ

Aysel Həmidova

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: Aysel.Hamidova@au.edu.az

Xülasə. Məqalədə Robert Qreyvsin yaradıcılığında qədim yunan miflərinin əks şərh prosesinə cəlb olunması problemi öyrənilir. Bu problem yazıçının yaradıcılığının bəzi nümunələri əsasında təhlil olunur. Belə qənaətə gəlinir ki, yazıçı yunan miflərini özünəməxsus nəzəriyyəsi və yaradıcı təxəyyülü əsasında əks şərh prosesinə cəlb etmiş və yunan miflərinin yeni perspektivlərini təqdim etmişdir.

Açar sözlər: ikonotropiya, matriarxat, əsl mif.

REVERSE PROCESS OF INTERPRETATION OF GREEK MYTHS IN THE LITERARY CREATIVITY OF ROBERT GRAVES

Aysel Hamidova

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The paper examines the problem of including the ancient greek myths in the process of reverse interpretation in the work of robert graves. this problem is analyzed using examples of the writer's creativity. It is shown that the writer incorporated greek myths into the reverse interpretation process based on his own theory and creative imagination, and presented new perspectives on Greek myths.

Keywords: iconotropy, matriarchal, true myth.

ОБРАТНЫЙ ПРОЦЕСС ИНТЕРПРЕТАЦИИ ДРЕВНИХ ГРЕЧЕСКИХ МИФОЛОГИЙ В ТВОРЧЕСТВЕ РОБЕРТА ГРЕЙВСА

Айсел Гамидова

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье исследуется проблема включения древнегреческих мифов в процесс обратной интерпретации в творчестве Роберта Грейвса. Эта проблема анализируется на примерах творчества писателя. Показывается, что писатель включил греческие мифы в процесс обратной интерпретации на основе своей собственной теории и творческого воображения и представил новые перспективы греческих мифов.

Ключевые слова: иконотропия, матриархат, естественный миф.

1. Giriş

Yunan mifləri əsasında ərsəyə gəlmiş, həm istinad, həm də ədəbi əsər kimi nəzərdə tutulmuş “Qədim yunan mifləri”ndə (2007) Robert Qreyvsin yunan miflərinə olan yeni münasibəti öz əksini tapmışdır. Bu mahiyyət etibarilə yeni münasibət mənbələrdən istifadə zamanı ortaya çıxan uyğunsuzluqlar (Qreyvsə görə) və yazıçının yaradıcı təxəyyülü arasındakı əlaqədə özünü büruzə verir. Qreyvs bu əsərdə miflərlə bağlı söylənilən fikirlərə dəyişikliyi nəzərdə tutan özünəməxsus tərtib, təşkil və təfsiri birləşdirir. O, Bəyaz İlahə nəzəriyyəsini, “bəşəriyyətin universal tarix öncəsi” ideyasını araşdırmış və miflərin yenidən şərh edilməsində antropoloji yanaşmadan çıxış etmişdir. Onun fikrincə, miflər dünyanı qavrama prosesində meydana çıxan problemlərin həll olunması üçün təqdim olunmuş tapmacalar, “tarix öncəsi” mentalitetin kilidini açmaq üçün isə linqvistik bacarıq tələb olunur.

Nəzərə alsaq ki, Qreyvs mifoqraf deyil, yazıçıdır və onun mifləri özünəməxsus yanaşmadan çıxış edərək (matriarxatnəzər nöqtəsindən, Bəyaz İlahə konsepsiyasına əsaslanaraq) şərh etməsi tamamilə yaradıcı təxəyyülünün məhsulu kimi dəyərləndirilməlidir.

Robert Qreyvs miflərin ilk baxışdan qəribə səslənməsini mifoqrafın bilərəkdən və ya bilməyərəkdən müqəddəs rəsmləri və ya dramatik ritualları təhrif etməsi və ya yanlış şərh etməsi ilə əlaqələndirirdi. O, Mərkəzi Asiyadan gələn işğalçıları (axeylər, ioniyalılar, eollar, dorilər) tarixəncəsi matriarxat sistemini patriarxal sistemlə əvəz etməkdə günahlandırır. İşğalçılar qəsdən mifləri, simvolları və ritualları dəyişmiş və ya yanlış şərh etmiş, bununla da kişi intellektinin dominantlığına nail olmuşdular. Qreyvs bu prosesi – müqəddəs rəsmlərdə əks olunmuş mifoloji təsvirlərin yanlış şərh edilməsini "ikonotropiya" (yunan dilindən "təsvirin açılışı" kimi tərcümə olunur) adlandırmışdır. Bu proses haqqında ilkin məlumat "Kral İsa" (1946), daha geniş izahatı "Bəyaz İlahə" (1948), dominant mövqeyi isə "Qədim yunan mifləri" (1955) əsərlərində əks olunmuşdur. Qreyvs ilk dəfə "Kral İsa" əsərində bu ideyanı belə ifadə etmişdir – "deliberate misinterpretation of an ancient set of ritual icons" [1, s.423] – "Qədim ritualları özündə ehtiva edən rəsmlərin qəsdən yanlış şərh edilməsi" (müəllif – A. H.). Qreyvs "Bəyaz İlahə" əsərində belə qənaətə gəlir ki, müqəddəs rəsmlərin yeni şərhə miflərə yeni məna yüklənməsiylə nəticələnir. Tarix üzrə professor Uilyam Ceyms Hamblin "Süleymanın Mədəbi: Mif və Tarix" (2007) adlı məqaləsində Qreyvsin eyni fikrini əks etdirmişdir. 1970-ci ildən bəri antropoloq Leopold Kretzenbaxer bu məsələni geniş şəkildə araşdırmışdır. Onun fikrincə, dini rəsmlər mövcud dəyərlər sisteminin yeni dəyərlər sistemi ilə əvəz olunması zamanı ikonotropiya prosesinə məruz qalır.

Qreyvs miflərin əks şərh prosesində iki məqama xüsusi diqqət yetirmişdir. Birincisi, o, aşkar etmək istəyirdi ki, hansı miflərə ikonotropiya xələl yetirir, hansılar isə yox. İkincisi, ikonotropiyanın miflərə necə təsir etdiyinin, daha doğrusu təhrif olunduğunun izahını vermək istəyirdi. Qreyvsin yaradıcılığına, xüsusən də "Qədim yunan mifləri"nə nəzər yetirdikdə görmək olar ki, odaha çox yanlış şərh olunmuş mifləri müəyyən etməyə cəhd göstərmişdir. Bununla yanaşı, o eyni zamanda, Bəyaz İlahə nəzəriyyəsinin əsaslarını yaratmış və müəyyən miflərdə yanlışlıq hesab etdiyi məqamları ortaya çıxarmaq üçün yaratdığı nəzəriyyəni əsas götürmüş və nəhayət, həmin miflərin həqiqi mənalарının necə ört-basdır edildiyini özünəməxsus şəkildə izah etmişdir. O, həm də öz nəzəriyyəsi əsasında "mifi necə görmək istəyir?" və "nə üçün mövcud mif onun yaratdığı modelə uyğun gəlmir?" sualları ilə bağlı təkliflərini irəli sürmüşdür. Bu məntiqdən çıxış edərək, bir çox miflər İlahəyə sitayiş və ya qadın gücünü özündə ehtiva edən elementlərə malik olduğu üçün daha "saf" hesab olunmuş və "süzgəc"dən (əks şərh prosesindən) asanlıqla keçmişdir. Digər miflərin isə matriarxat sistemin dominantlığını inkar etdiyi üçün təhrif olunduğu və yenidən dəyişdirildiyini iddia etmişdir. Məsələn, Qreyvsə inansaq, Afinanın Zevsin beynindən dünyaya gəlməsi "saf" mif kimi qəbul edilə bilməz, çünki bu mifdə həm kişilərin qadının rolu olmadan da çoxalma prosesini yerinə yetirə bilməsi, həm də müdriklik ilahəsi Afinanın kişi intellektindən yarandığı qeyd olunur. Qreyvsin fikrincə, Zevsin ikicanlı Meditanı udması və Afinanı öz

başını yarıb dünyaya gətirməsi, əslində, tükənməz fantaziyanın məhsulu, xülya deyildir, eyni zamanda üç ziddiyyətli məqamı özündə əks etdirən orijinal teoloji doqmadır:

1. Afina Metidanın partenogenez (cinsi çoxalmanın xüsusi növü olub yaranacaq yeni orqanizmin mayalanmamış hüceyrədən inkişaf edərək irsi kodların mübadiləsinin baş vermədiyi dünyaya gəlmə prosesi) qızı olub ağıl ilahəsi Metidanın başçılıq etdiyi üçlüyün ən gənc nümayəndəsidir.

2. Zevs Metidani udur, bu isə axeylərin Metidanın kultuna təzyiqlər etməsinə və ağılla bağlı bütün bağları özlərinin patriarxal allahı Zevslə əlaqələndirmələrinə eyham vurur.

3. Afina Zevsin qızıdır və axeylər Afinanın məbədlərini onun ardıcılarının Zevsin hökmranlığını qəbul etməsi şərtiylə qoruyub saxlayacağına razı olmuşlar [3, s.18].

Zevsin Metidani udması və buna bənzər hadisələr məbəd divarlarında qrafik olaraq təsvir olunmuşdur. Qreyvs oxşar hadisə kimi Dionisin dünyaya gəlməsini də qeyd edirdi. Semelanın partenogenez övladı Dionis (Dionis sözü "ikinci dəfə dünyaya gələn" və "buda tikilmiş") Zevsin budundan dünyaya gəlmişdir. Qreyvs bu cür mifləri "dəhşətli" ("monstrous") adlandırmışdır [3].

Bunun əksinə isə, o, Demetra və Kore (Persefonanın ilkin adı) ilə bağlı mifi "saf" (əsl) miflər (təqvim mifləri, Ay İlahəsi ilə bağlı miflər, üçlü ilahəni ehtiva edən və s. miflər) sırasında görür. Bu mifdə Demetranın yeraltı dünyaya öz qızı Koreni xilas etmək üçün enməsi və necə olursa olsun məhsuldarlığı geri qaytarmağa çalışdığı göstərilir. Bu mif fəsillərin dəyişməsinə və mifdəki Kore, Demetra və Hekatanın üçlü İlahənin hər üç aspektini özündə ehtiva etdiyini göstərir.

Yunan mifologiyasında "Parisin hökmü" adlı başqa bir nümunədə mübahisəli məsələləri həll etmək üçün çağırılmış Parisə üç ilahə arasından ən gözəlini seçərək ona təqdim olunan qızıl alma ilə mükafatlandırması tapşırılır. Bu ilahələr Ay İlahəsinin üç aspektinin təzahürüdürlər: Afina-bakirə qıza (Ay İlahəsinin ayın fazalarına uyğun olan təzə ay fazası), Afrodita-nimfaya (tam ay fazası), Hera-yaşlı qadına (köhnə ay fazası) uyğun gəlir. Qreyvs "Qədim yunan mifləri" [2, s.19] kitabında qeyd edir ki, Afrodita Parisdən alma əldə etmək əvəzinə, o Parisi alma ilə mükafatlandırır. İlahənin sevgisini simvolizə edən həmin alma həyat bahasına əldə edilir və yalnız qəhrəmanların ruhlarının qəbul edildiyi Qərbin alma bağlarından ibarət Elizium məkanına (Hesioda görə "Xoşbəxtlər Adası") daxil olmaq üçün vəsiqə rolunu oynayır, Heraklin üç Hesperid tərəfindən, Adəmin isə "bəşəriyyətin anası" Həvvə tərəfindən mükafatlandırması da eyni səciyyə daşıyır. Qreyvsdən fərqli olaraq, irland yazıçısı Klayv Steyplz Lyuis (1898-1963) mif deyəndə dərin simvolik mənaya malik hekayəni nəzərdə tutur. Onun fikrincə, mifdə əks olunan hadisələrin həqiqətən baş verib-verməməsi yox, onun daşdığı semantik güc əsas götürülməlidir. Romanın qurulması və ya Herakl haqqında olan miflər tarixiliyi səbəbindən deyil, cəmiyyətə göstərdiyi təsir baxımından vacibdir. Bu miflərin bir çoxunun gerçək olmadığı bəşəriyyətə məlum olsa belə, bu onların gücünü zəiflətmir, çünki hekayənin mövcudluğu hələ də bir milləti, cəmiyyət və

mədəniyyəti formalaşdırmağa qadirdir. Lyuis, bu səbəbdən, xristianlıq dininə məxsus mətnləri, hekayələri mif yox, “əsl mif” adlandırır. Onun fikrincə, “əsl mif” mədəniyyətlərin, dünya nizamının formalaşması və dəyişdirilməsinə təsir edə biləcək semantik gücə malik olmalıdır [5].

Əks şərh prosesizamanı yunan miflərini özünəməxsus şəkildə təhlilə cəlb edən Qreyvs Qorqon maskası ilə bağlı orijinal düşüncəsini də ortaya qoymuşdur. Onun fikrincə, Qorqon maskası heç vaxt real yox, ritual maskadır. Bu cür maskalar daxillərində gizlənən sirləri mühafizə etmək üçün sobalarda saxlanılırdı. Qreyvs onu hansısa sirrin qorunmasını simvolizə edən maska kimi şərh etmişdir.

Ümumiyyətlə, Qreyvsin əks şərh prosesi üç mərhələdə inkişaf etmişdir:

- O, ilk mərhələdə mövcud sənət nümunələrini (mif, müqəddəs ədəbiyyata məxsus nümunə, müqəddəs ikona və s.) yenidən şərh edir və onun orijinal mənasını özünün irəli sürdüyü şərhilə əlaqələndirirdi. Bu, Qreyvsin "Bəyaz İlahə" əsərinin 18-ci fəslində etrusqların şərab bərnisini müzakirə etməsində özünü bürüzə verir. Onun bərninin üzərindəki rəsmə verdiyi rəy təxminən xalq fikri ilə üst-üstə düşür, lakin bərninin üzərindəki yeddi silahlı kişinin yeddi qış ayını ifadə etməsi fikri oxucuda şübhə doğurur. Oxşar nümunələr Qreyvsin "Kral İsa" əsərində Hitti möhürü haqqında verdiyi şərhə də görmək olur. Qreyvs "Bəyaz İlahə" əsərində müzakirə etdiyi sənət əsərlərinin heç birinin ikonasını əks etdirməsə də, onun şərhləri əsasında hansı ikonadan bəhs olunduğunu anlamaq mümkündür.
- İkinci mərhələdə, Qreyvs əks şərh prosesini bir pillə irəli aparmışdır. O, bu dəfə mövcud sənət nümunələrindən kənar, öz fərziyyələrində canlandırıdığı sənət əsərlərini təsvir etmiş və onun nə vaxtsa mövcud olduğu fikrini irəli sürmüşdür. Sonra o, fərziyyələrində canlandırıdığı hipotetik əsərlərin mümkün varlığına oxucunu inandırmağa çalışmış və onları da özünəməxsus nəzəriyyəsi əsasında əks şərh prosesinə cəlb etmişdir. "Bəyaz İlahə" əsərində bir çox hipotetik ikonalarından statlar götürülmüşdür. Tipik nümunələr sırasında Dionisin, “Bəyaz İlahə” əsərinin 25-ci fəslində öz əksini tapan piratların ikonaları ön sırada dayanır.
- Son mərhələdə isə Qreyvs nəinki anlaşılmayan hipotetik sənət nümunələrinin nə vaxtsa mövcud olması fikrini əsaslandırılmış, o hətta həmin əsərə uyğun təklif etdiyi ikonanı (hipotetik rəsmin özünün xüsusi təklifi ilə çəkilməsi fikrini qəbul etmədən) yenidən şərh edir. Bu cür üsulla o, "Bəyaz İlahə" kitabının birinci nəşrinin üz qabığındakı ikonanı ərsəyə gətirmişdir. Bu rəsmdə üç qadının bir kişiylə gözə bənzər bir simvol təqdim etdiyi əks olunur. Sözügedən ikonanı görən oxuculara elə gəlir ki, müəllif bu ikonanı orijinal yunan vazasının üzərindən götürmüş və şərhə cəlb etmişdir. Əslində isə kitabın üz qabığı üçün nəzərdə tutulan bu ikonanı Qreyvsin köməkçisi Karl Qay çəkmişdir. Qreyvs heç vaxt bu şəkli orijinal yunan vazası üzərində əks olunmuş sənət əsəri kimi qələmə verməmişdir, amma nədənsə əksər oxuculara elə gəlir ki, üzərində bu ikonanın əks olunduğu vaza mövcuddur [3].

Nəticə. Əks şərh prosesi zamanı Robert Qreyvs yaradıcılığında ("Qədim yunan mifləri", "Bəyaz İlahə", "Kral İsa" və s.) yunan, eləcə də digər miflərin mənşəyi ilə bağlı öz şəxsi düşüncələrindən çıxış etmişdir. Fikrimcə, Qreyvsə qədər tarix öncəsi haqqında

təsəvvürləri özündə ehtiva edən bəzi spesifik mənbələrin nə vaxtsa mövcud olması və sonralar itməsi, unudulması və ya qəsdən aradan götürülməsi fikrindən çıxış etmişdir.

Ədəbiyyat

1. Graves R. King Jesus A Novel. Farrar Straus & Giroux, 1984; Fifth American Edition edition, 432 pages, p.423.
2. Грейвс Р. Мифы Древней Греции. Агенство прав У. Фрактория. 2007. 1008 с. 825-834 с.
3. Carter M. Stalking the Goddess. John Hunt Publishing. June 29, 2012. 384 pages.
4. Graves R. White Goddess. Faber & Faber (UK), Creative Age Press (US). 1948, 544 pages.
5. <https://au.thegospelcoalition.org/book-review/the-gospel-as-c-s-lewiss-true-myth/>